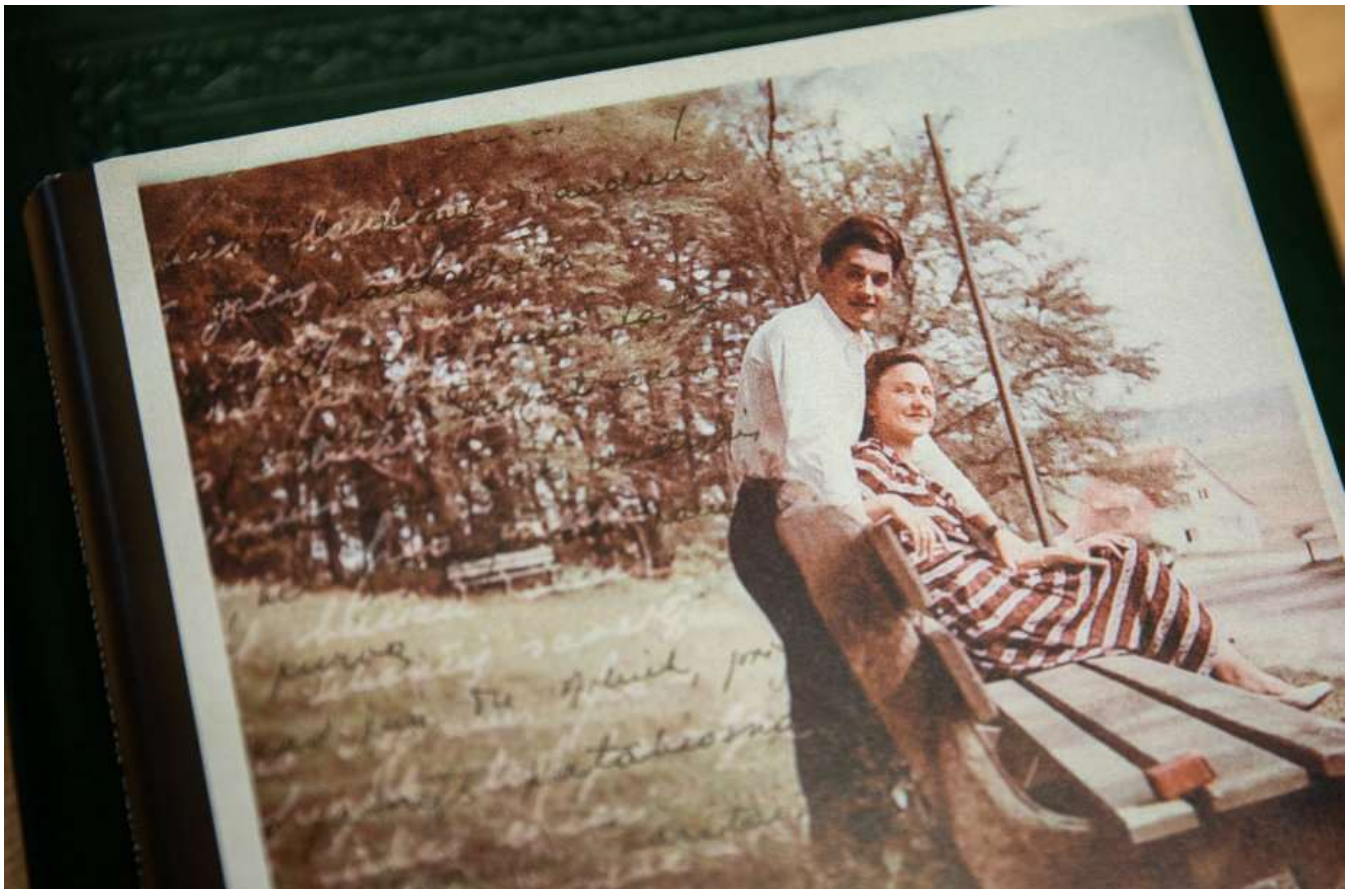

Legendinio partizano J.Lukšos-Daumanto šimtmečiui – odė meilei

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr. / Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

Gediminas Kajėnas
Kultūros žurnalistas

„Ši knyga į Lietuvą atkeliauja iš lietuvių diasporos Amerikoje. Galima sakyti, ji sugrįžta į Tėvynę, mat partizano Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės meilės

Šaltinis: 15min

istorija, o kartu ir šie laišakai, užgimė pokario Europoje ir daugiau nei septynis dešimtmečius buvo asmeninės judviejų istorijos dalimi“, – teigia Amerikos lietuviė, rašytoja bei žurnalistė Laima Vincė, parengusi knygą „Apie anuos nepamirštamus laikus“, kurioje pirmą kartą drauge publikuojami legendinio partizano ir būsimos jo žmonos Nijolės laišakai vienas kitam.

Visi 211 laiškų rašyti 1948–1950 metų laikotarpiu Nijolei ir Juozui susipažinus Paryžiuje. Judviejų keliai į Vakarus buvo skirtingi: N.Bražėnaitė su seserimi dvyne bei dar dvidešimčia studentų į Berlyną atvyko 1943-iaisiais uždarius Kauno universitetą, o vėliau traukėsi nuo karo grėsmės į Austriją bei Prancūziją.

Tuo tarpu J.Lukša-Daumantas jau ketverius metus partizanavęs Lietuvos miškuose, 1947 m. pabaigoje su bendražygiu Kazimieru Pypliu-Mažyliu kirto geležinę uždangą ir išvyko į Vakarus turėdamas partizanų vadovybės užduotį susitikti su lietuvių emigracijos veikėjais ir išrūpinti materialinę paramą kovotojams. Su savimi jie vežėsi įvairių partizanų

dokumentų – laiškų, partizaninės spaudos pavyzdžių, nuotraukų, įvairių apžvalgų apie padėtį krašte – akivaizdžius sovietų represijų Lietuvoje įrodymus.

N.Bražėnaitės ir J.Lukšos susitikimas Paryžiuje paveikė jų gyvenimus įsižiebusia meile.

N.Bražėnaitės ir J.Lukšos susitikimas Paryžiuje paveikė jų gyvenimus įsižiebusia meile. „Jie labai gerai suprato vienas kitą, nes buvo praradę ne tik savo Tėvynę, bet ir dalį artimųjų. Štai kodėl skaitant jų laiškus gali justis, koks artimas buvo šis giminingų sielų bendravimas, sklindinas tauriausių jausmų ir pasiaukojimo. Jei skaitysite šiuos laiškus iš lėto, vieną po kito, jie neabejotinai palies ir jūsų sielas“, – teigė rašytoja L.Vincė.

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr./Laima Vincė

Nesudeginti laišakai

Dvejus metus besitęsusių Nijolės ir Juozo draugystę laiškais bei fragmentiškais susitikimais, 1950 m. liepos 23 d. vainikavo judviejų santuoka mažoje bažnyčioje Vokietijos Trefelbergo kalnuose. Tačiau po vestuvių jauna pora kartu išgyveno vos savaitę – J.Lukšos-Daumanto laukė sugrįžimas į sovietų okupuotą Lietuvą.

Paskutinis Juozo laiškas išsiųstas iš CŽV stovyklos Kaufboirene, Vokietijoje, Nijolę pasiekė 1950-ųjų rugsėjį. Vienas kitam pažadėję sudeginti kits kito laiškus, abu šio pažado neįvykdė.

Prieš pat lipdamas į lėktuvą, kuris jį visam laikui išskraidino į Lietuvą, visus Nijolės jam rašytus laiškus J.Lukša-Daumantas sudėjo į paprastą rudą voką ir raudonu pieštuku užrašęs „Noli tangere ciculos meos“ (Nelieskite mano apskritimų), atidavė judviejų ryšininkei, Amerikos lietuvei, dirbusiai sekretore CŽV būstinėje. Šitokiu būdu partizano Daumanto laišakai pasiekė ir mūsų dienas.

Po vestuvių jauna pora kartu išgyveno vos savaitę – J.Lukšos-Daumanto laukė sugrįžimas į sovietų okupuotą Lietuvą.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, N.Bražėnaitė nusprendė pasidalinti jo laiškais ir išleido knygą „Laiškai mylimosioms“. Tačiau savo pačios laiškų tuomet viešinti nediršo. Tam, anot rašytojos L.Vincės, buvo keletas priežasčių.

„Viena vertus, pačiai Nijolei ši istorija visuomet buvo pernelyg skaudi: jai sunku apie tai kalbėti ir prisiminti. Kitas aspektas – visa tai yra jos asmeninis gyvenimas. Šešerius metus ji laukė žinios iš Juozo ir nieko nežinojo apie jo likimą. Skaudžią žinią apie jo žūtį pranešė Amerikos kongresmenas Charlesas J.Kerstenas, kuris pokariu keliavo po pabėgėlių

stovyklas Europoje ir klausėsi žmonių liudijimų. Jo dėka, išimties tvarka, Nijolei, sirgusiai tuberkulioze, buvo suteikta galimybė emigruoti į JAV ir apsigyventi Niujorke. Būtent čia kongresmenas jai ir pranešė tragišką Juozo likimą“, – pasakojo L.Vincė.

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr./Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

Paskutiniame laiške prieš išvykdamas į misiją Lietuvoje, 1950 rugpjūtį J.Lukša-Daumantas Nijolei rašė: „O jei kartais likimui patiktų mane fiziškai sunaikinti, tai Tu, Niliuk, tąsyk padaryk mane kažkur egzistuojantį laimingu, sukurdama sau vėl laimingą gyvenimą. Nėra negalima, kad ir aš nepavirsčiau mūsų tėviškės kruvinos žemės dulkėmis, nors dabartiniai mano nujautimai mane neprileidžia prie panašios minties.“

Nors žinia apie tragišką mylimojo žūtį ir liko skaudžiu prisiminimu visam laikui, tačiau Nijolės gyvenimas tęsėsi. 1961 metais su bendradarbiu gydytoju Fiorenzo Paronetto ji sukūrė šeimą ir susilaukė dviejų dukterų.

Nijolė jautė, kad šie laišakai priklauso ne tik jai asmeniškai, bet ir visai lietuvių tautai, kaip meilės ir ištikimybės liudijimas savajam kraštui.

„Anksčiau Nijolė nenorėjo drumsti savo šeimos ramybės, nes nežinojo, kokios reakcijos anuomet būtų sulaukę jos meilės laišakai. Tai buvo labai jautri situacija, lietusis ne tik jos pačios, bet ir jos artimųjų gyvenimus“, – teigė rašytoja L.Vincė.

Tuo tarpu Juozo laišakai buvo visai kas kita. Pati Nijolė jautė, kad šie laišakai priklauso ne tik jai asmeniškai, bet ir visai lietuvių tautai, kaip meilės ir ištikimybės liudijimas savajam kraštui. Štai kodėl atskira knyga jie pasirodė jau 1993 metais.

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr./Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

Vėl susitikę knygoje

N.Bražėnaitę ir knygos sudarytoją L.Vincę sieja ne tik jų gyvenimas Amerikoje. Ši istorija siekia dar tarpukario Lietuvą, mat L.Vincės močiutės sesuo Kauno „Aušros“ mergaičių gimnazijoje mokėsi drauge su dvynėmis Nijole ir Vida Bražėnaitėmis. Joms pasitraukus iš Lietuvos ir Nijolei atsidūrus Amerikoje, šis jų bendravimas tęsėsi ir Niujorke.

„Mūsų šeimos gyveno vos per kilometrą, todėl Nijolę mačiau nuo jaunų dienų: ji reguliariai lankėsi mūsų namuose, palaikė ryšius tiek su mano močiute ir seneliu, tiek ir su mano mama. Tad ir mūsų bičiulystė vystėsi palengva, tačiau labai natūraliai“, – pasakojo L.Vincė.

Pasak jos, judviejų susitikimai ilgainiui įgavo ir labai svarbų pokalbių aspektą, kuris siejosi su asmenine pačios Nijolės gyvenimo istorija bei meile partizanui Juozui. „Be abejo, tai trauminė patirtis, kuria jai reikėjo su kažkuo dalintis. Ir geriausia tai buvo daryti gimtąja kalba, tokiu būdu ne tik prisimenant praeitį, bet ir ją vėl iš naujo išgyvenant“, – teigė rašytoja.

Tuomet ji man atidavė savo laiškus prašydama saugiai paslėpti ir niekam neprasitarti, kad juos turiu.

2006 metais N.Bražėnaitės paprašyta, Laima Vincė į anglų kalbą išvertė visą J.Lukšos-Daumanto knygą „Partizanai“. Iki to laiko buvo pasirodžiusi tik sutrumpinta šios knygos versija. Taip pat ji parengė ir į anglų kalbą išvertė Nijolės mamos laiškų knygą „Laiškai iš Sibiro“.

„Tuo metu su Nijole mes labai aktyviai bendravome ir dirbome atminties tema, – pasakojo L.Vince. – Abi matėme, kad pamažu išeina vyriausia dipukų karta, atsimenanti karą bei pasitraukimą iš Lietuvos, kūrimąsi Amerikoje, todėl jų patirtis svarbu įamžinti, kad tai liktų prisiminimu ateinančioms kartoms.“

Vieną dieną N.Bražėnaitė prasitarė, kad ji yra išsaugojusi ne tik J.Lukšos-Daumanto laiškus jai, bet ir savo pačios laiškus, rašytus jam. „Tuomet ji man atidavė savo laiškus prašydama saugiai paslėpti ir niekam neprasitarti, kad juos turiu. Į mano pasiūlymą juos išleisti ji atsakiusi, kad tai galima bus padaryti tik po jos mirties“, – prisiminė L.Vincė.

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr./Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

Ne vienus metus jau anksčiau N.Bražėnaitė sulaukdavo įvairių Lietuvos menininkų prašymų, remiantis Juozo laiškais, kurti romanus, filmus ar spektaklius apie judviejų meilės istoriją ir tai pačiai Nijolei kėlė didelį nerimą. Pasak rašytojos L.Vincės, pačiai Nijolei ši istorija buvo tikra jos asmeninio gyvenimo dalis, todėl jai rūpėjo, kad ji būtų nesufantazuota, nesukurta kažkieno kito, bet remtųsi faktais.

„2019 metais aš jai vėl pasiūliau į vieną knygą sudėti jos pačios bei Juozo laiškus ir atiduoti tai žmonėms skaityti. Ir, mano nuostabai, ji sutiko. Tiesa, su sąlyga: knygoje turėtų atsirasti tekstas, kuriame būtų papasakotos visos šios istorijos detalės“, – pasakojo L.Vincė.

N.Bražėnaitei šiuo metu yra 98-eri metai, tačiau ji kiekvieno pokalbio metu vis atsimindavo papildomų detalių, kurios ir sugulė į knygos gale sudėtą L.Vincės straipsnį.

Knyga buvo rengiama pandemijos sąlygomis, Nijolei ir Laimai bendraujant per nuotolį. Ir nors pačiai N.Bražėnaitei šiuo metu yra 98-eri metai, tačiau ji kiekvieno pokalbio metu vis atsimindavo papildomų detalių, kurios ir sugulė į knygos gale sudėtą L.Vincės straipsnį „Mano brangus Juozuk...“, surašytą remiantis pačios Nijolės pasakojimais.

„Sudėti vienas šalia kito šie laišakai atskleidžia dviejų jaunų žmonių, sielos draugų, meilės istoriją, kuri užgimė sunkiu laikotarpiu, tačiau pripildė judviejų gyvenimus džiaugsmo ir gražiausių jausmų“, – pasakojo L.Vincė.

Žygimanto Gedvilos / 15min nuotr./Laimos Vincės knyga „Apie anuos nepamirštamus laikus. Juozo Lukšos-Daumanto ir Nijolės Bražėnaitės susirašinėjimas“

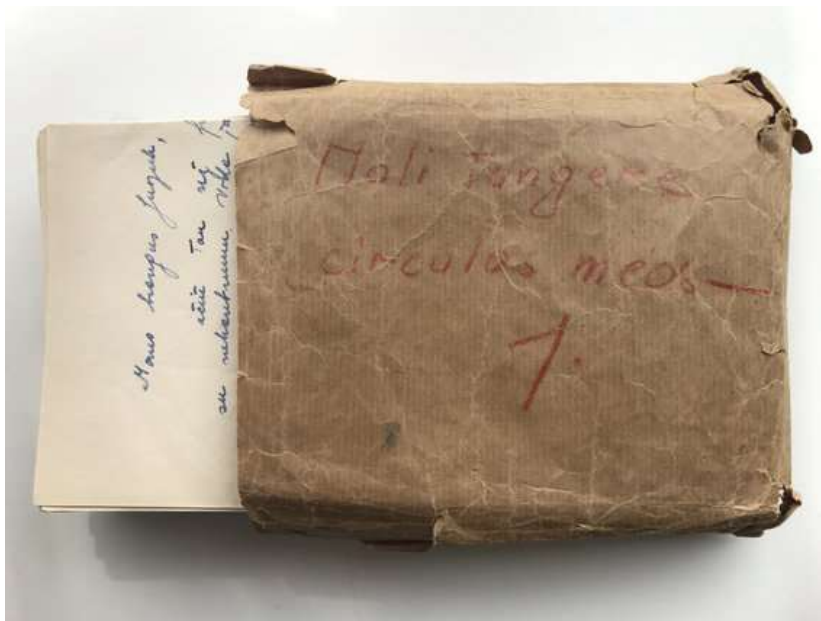
Mylėti ir paleisti

Pasak knygos sudarytojos, šie laišakai liudija tikrą, autentišką meilę, kuri ne įsikimba į kitą žmogų, bet supranta jo sielos kelią – kokia yra jo misija šiame gyvenime. „Mylėti ir sugebėti paleisti – tai ir yra tikroji meilė“, – teigė rašytoja.

Anot jos, šių dviejų jaunų žmonių, o ir daugelio išėivijos lietuvių sąmonėje, Lietuva buvo esminė jų gyvenimo dalis. Todėl daugelis negailėjo nei savo laiko, nei lėšų, nei jėgų švietėjiškam, kultūriniam ar pilietiniam darbui, susijusiam su prarasta Tėvyne. „Šie žmonės visą savo gyvenimą atkakliai tarnavo Lietuvai ir dirbo ne tik už save, bet ir nacių bei sovietų nužudytus ar Sibiro platybėse pražuvusius savo artimuosius, draugus, giminaičius. Daugelis jų atsisakė savo asmeninių gyvenimų ir toliau gyveno Lietuva“, – teigė Amerikos išėivijų šeimoje gimusi L.Vincė.

Šių dviejų jaunų žmonių, o ir daugelio išėivijos lietuvių sąmonėje, Lietuva buvo esminė jų gyvenimo dalis.

Lygiai taip pat ir J.Lukša-Daumantas savo laiškuose Nijolei ne kartą rašė apie savo „pirmąją meilę“ ir „pirmąją žmoną“ – Lietuvą. Kaip savo straipsnyje rašo knygos sudarytoja, „apie savo sprendimą kovoti už Lietuvą Juozas kalbėjo kaip apie grįžimą pas pirmąją žmoną. Viena vertus, ši metafora romantiška, o Juozas, anot Nijolės „buvo romantikas ir romantiškas“. Kita vertus, dėl cenzūros ir būtinybės nieku gyvu neišsuduoti žodžiai „grįšiu pas pirmąją žmoną“ buvo sprendimo grįžti ir dalyvauti Lietuvos pasipriešinimo judėjime kodinis pavadinimas.

Vokas, į kurį Juozas Lukša sudėjo Nijolės laiškus prieš išskrisdamas į misiją. Ant voko ranka užrašyta lotyniškai „Noli tangere circulos meos“ (Nelieskite mano apskritimų). Laimos Vincės nuotr.

Pasak L.Vincės, J.Lukšos-Daumanto sugrįžimas į Lietuvą 1950 metais dažnai yra vaizduojamas kaip bravūriškas idealisto ir patrioto žingsnis. Tačiau apie tai paklausta pati N.Bražėnaitė teigė, kad, prieš išvykdamas atgal į Tėvynę, jis gerai žinojo apie tragišką Lietuvos ir savo bendražygių padėtį.

„Į Vakarų jis atvyko turėdamas surinktus faktus ir įrodymus apie sovietų nusikaltimus Lietuvoje, tremtis bei rezistencinę kovą. Tačiau ilgainiui jis pamatė, kad mažai kam tai įdomu: po siaubingo Antrojo pasaulinio karo tiek JAV, tiek Europa nesiruošė kariauti su Sovietų Sąjunga, visi norėjo taikos ir ramybės. Tačiau jo bendražygiai Lietuvoje šią viltį vis puoselėjo nežinodami to, ką Europoje matė jis. Todėl jo sugrįžimas – tai įsipareigojimas savo draugams, siekiant atnešti žinią apie tai, kad būtina keisti rezistencijos formą ir iš ginkluoto pasipriešinimo pereiti prie pagrindinio civilinio gyvenimo, tačiau išlaikant ryšius ir, pasitaikius galimybei, rengti pasipriešinimo sąjūdį“, – pasakojo L.Vincė.

Būtent tai, anot rašytojos, labai daug pasako apie J.Lukšos-Daumanto charakterį ir jo vidinę motyvaciją.

Grįžimas į Lietuvą buvo pavojingas ir Daumantas puikiai tai suprato. Tačiau kitaip pasielgti jis negalėjo – tai buvo jo sąžinės ir jo ištikimybės ženklas.

„Juk jis galėjo pasilikti Prancūzijoje su savo žmona Nijole ir niekas jam nebūtų priekaištavęs ar pasmerkęs dėl tokio sprendimo. Grįžimas į Lietuvą buvo pavojingas ir jis puikiai tai suprato. Tačiau kitaip pasielgti jis negalėjo – tai buvo jo sąžinės ir jo ištikimybės ženklas“, – teigė L.Vincė.

1950 m. spalio 3 d. J.Lukša-Daumantas su dar trimis kovotojais desantu buvo atskraidinti į Lietuvos teritoriją ir užmezgė ryšius su partizanais. Beveik pusmetį jį kartu su Adolfu Ramanausku-Vanagu globojo Labanauskų šeima Dzūkijoje. Čia jis rinko medžiagą apie sovietų ginkluotų pajėgų judėjimą ir siuntė šifruotas žinias į Vakarus. Tačiau netekus aparatūros ryšiai su Vakalais nutrūko.

1951 m. rugsėjo 4 d. J.Lukša-Daumantas, išduotas antrosios desantininkų grupės nario Jono Kukausko, su kuriuo mokėsi prancūzų žvalgybos mokykloje, žuvo miške šalia Pabartupio kaimo, Kauno rajone.

Jo palaikai iki šiol taip ir nesurasti.

Minint J.Lukšos-Daumanto šimtmetį bei 70 metų nuo žūties, 2021-ieji yra paskelbti Juozo Lukšos metais.